

Intézmény, kultúra és spiritualitás

„A rizyni rabbi mesélte: – Amikor egyszer a szent Baal Sém Tov meg akarta menteni egy halálosan beteg fiú életét, akit nagyon szeretett, tiszta viaszból gyertyát öntött, kivitte az erdőbe, egy fára erősítette, majd meggyújtotta. Aztán hosszú imát mondott. A gyertya egész éjjel égett. Reggelre a gyermek meggyógyult.

Amikor az én ősöm, a Nagy Maggid, a szent Baal Sém Tov tanítványa hasonló gyógyítást akart végbevinni, nem ismerte az ima titokzatos feszültségét. Ugyanúgy tett, ahogy a mestere, és megidézte a nevét. A gyógyítás sikerült.

Amikor a zaszowi Móse Löb rabbi, a Nagy Maggid tanítványa ugyanilyen gyógyítással próbálkozott, ezt mondta: – Már nincs erőnk, hogy akár csak megtegyük, amit kell. De elmesélem az esetet, és Isten segíteni fog. – És a gyógyítás sikerült.”

Martin Buber: Három nemzedék (1)

„Az Isten iránti szeretet akkor tiszta, ha az öröm és szenvedés egyenlő hálára indít.”

Simone Weil: Szeretet (2)

Az ezredvégi kereszténység, ezen belül pedig kiváltképpen a keresztény alkotó értelmiségi, amennyiben helyzetét a hit és élet, kultúra és lelkeség viszonylatában szemléljük, ahhoz a divatdiktátorhoz hasonlít, aki egyik pillanatról a másikra, az események számára észrevétlenül alakulása folytán megrendelések nélkül maradt. Alkotóereje legjavát arra fordította, hogy lépést tartson a korrallal, a – hite szerint – pusztán formai megfeleléseket az érvényben levő modernitás-eszményekkel csakugyan felszíninek tekintette, így hát a lényegét változatlanul, a maga eredendő tisztaságában tudhatja magáénak és őrzi.

Kinyilvánította a művészetek, a filozófia, a természettudományok autonómiához való természetes jogát akkor, amikor ezek már a függés legapróbb látszatának fenntartására sem törekedtek. A század második felének kereszténysége azon iparkodott folyvást, hogy lemaradását behozza és korszerűsítse magát, mialatt, észrevétlenül, önnön legbensőbb lényegét is megelőzve, ezt elegánsan odahagyta. Bizonyos fajta, alighanem mindannyiunk által érzékelt vákuum veszi körül a kereszténységet a keresztény Európában, mialatt a világ nemhogy laicizálna, ellenkezőleg, spirituálisan egyre áthatottabbá válik, ám a modernitás-eszmények partjain légszomjban vergődő ember a más-honnan jövő szellemi áramlatokat ragadja magához.

A meghaladott divatművészek ezt a típusát, bő referenciákkal a keresztény gondolat-
ra is, a tengerentúli emigrációból otthonát fürkésző *Witold Gombrowicz*, lengyel drámaíró alkotta meg *Operett* című drámájában, 1966-ban, a földi paradicsomot ígérő, ez idáig utolsó forradalmi kísérlet, az európai diákmozgalmak előestéjén. Kevéssel utána *Castro* és *Mao* képei emelkedtek az utcára kivonuló tömeg fölé, Európa legcivilizáltabb fele a legsötétebb diktatúrák emblémáival díszítette ki magát. „Mi ez? Semmit sem értek. Ez túlnő rajtam, kipukkaszt, igen, túlnöttek, kipukkasztottak, megelőztek a dolgok, semmit

sem tudok, csak azt tudom, hogy bírói ítélet nélkül nem, nem, nem szabad ítélet nélkül...” (3) – visszhangozza Fior, a dráma főalakja, miközben az erőszak veszi át a hatalmat és dönti el visszavonhatatlanul az elkövetkezendő idők kötelező és – a darab szavai szerint – „végleges” viseletét. Fior kényes és narcisztikus jajongásai azonban jóval túlmutatnak a Gombrowicz választotta operettforma „szent ostobaságán”, amelyet a szerző, bejelentett szándéka szerint „komolysággal és fájdalommal” (4) ruházott fel. Ez az erőtelen tiltakozás a „vertikális kalandok” és „kémiai pünkösdek” (5) hajnalán a hiányzó „végső” instancia, a hallgatásba burkolódzott vagy szociáletikai üdvtanokkal kacérkodó, ezen felül meg a korszellemet kiszolgáló és önfelszámoló „párbeszédet” folytatató metafizikai hatóság után kiáltozott. A túlélésre berendezkedett kereszténységen úrrá lett az „affirmatív teológiák” (6) láza, szalonképes evangéliumot tártunk a világ elé, még olyan szalonokban is, ahol a tapétákat már átította a meghurcolt, börtönbe kényszerített, vagy likvidált keresztények vére.

A nyolcvanas évek végén bekövetkezett politikai változások után tapasztaljuk csak igazán, hogy az elmúlt évek nincsenek mögöttünk, és hogy az egyház „önelvesztő görccsösségének története” (7) nem zárult le, velünk él és kiegyenlített számlákat lobogtat felénk. A túlélés mindenestől fogva hitetlen, Isten szuverenitását és a Gondviselés valószínű erejét kétségbevonó szemlélete magának a keresztény hitnek a létalapjait kezdte ki, amennyiben a halálba menő Ember Fiát feltartóztatta a megváltást hozó szenvedés útján, ugyanazokkal a szavakkal, amelyekkel a jószándéktól és szeretettől vezérelt Péter apostol kísérletezett: „Mentsen Isten, Uram! Nem eshetik ez meg te véled.” Amire Jézus nem éppen válogatott szavakkal válaszolt: „Távozz tőlem, Sátán; bántásomra vagy nékem, mert nem gondolsz az Isten dolgaira, hanem az emberi dolgokra” (Mt 16, 23-24). Az egyház – következésképpen – „megtartotta az ő intézményes életét”, de spirituálisan „elvezítette azt” (Lk 9, 24), belehajszolta magát a statisztikai mutatók félrevezető, a hívek sergét lelkiségében lefelé nivelláló és arctalanító gyakorlatba. Az evangéliumi üzenet kifinomult és körültekintő domesztikációja révén a látható gyülekezet jórészt megszűnt kegyelmi közösséggé lenni, amely megtart, különböző ideológiák mentén szerveződő érdekszövetséggé vált, amely mára már a menny kiszóltott és elválasztott polgáraiból – a szó eredeti értelme és gyakorlata szerinti „ekklésiából” – egy választási ciklus perspektíváját szem előtt tartó választópolgárok manipulált tömegévé lett. Ennek az állapotnak immár nyilvánvaló jele a fentebb említett statisztikai szemlélet eluralkodásán túl, az egyház etnikai határainak a meghúzása és lezárása, a missziói elhívás amnéziás megtagadása, valamint a végletes nyelvi elszigetelődés. A pillanatnyiságnak ilyen mérvű kiszolgálása az eszkatológiai dimenziójú keresztény reménységnek globális vallási erőzójához vezet, jóllehet az örvendezésre is fölshóllító reménységünk (Róm 12, 12) változatlanul az eljövendő, *de* beteljesült ígéretre vonatkoztatja magát. A féltőn szerető, más szóval féltékeny Isten nem a dicsőséget dicsőségre halmozó kereszténységet választotta népéül, hanem az őt dicsőítő és imádó, az üdvösség ajándékát hirdető, ennek evilági érvényességében és hathatóságában is bizó eklézsiát. Ebben a folytonos – reménységem szerint a hagyomány egészét tekintve megszakítatlan – úton levésben egy etnikai kisebbségben élő, de egy „kis nép” egyháza számára is a legnagyobb kísértésnek az látszik, hogy magát mint közszolgálati intézményt fogja fel, ennek folyományaként a hit kimeríthetetlen és az egész életet átható misztériuma módszertani kérdéssé redukálódik. Vajon a másik ember, a maga teremtményi mivoltában megszólítható-e a teremtő Atya megkerülésével, illetőleg a három pólusú találkozás drámai, kifejezetten botrányos mozzanatainak a kiiktatásával? A hagyomány tudomásom szerint nem őrzött meg számunkra ehhez fogható, „kellemes” modelleket, sőt az evangéliumi üzenetet „megütkezésnek kövévé s botránkozásnak sziklájává” tette (1Pét 2, 7).

Amennyiben századunk kereszténysége, itt, Kelet-Európában elhívásának megfelelően az életre mint teremtett egészre kívánna még reflektálni, akkor, azt hiszem, nem

azzal a kérdéssel kell szembesülnie, mi is volna egy történeti *itt és most* színe előtt a hit relevanciája, újabb beláthatatlan, ámde sejthető kimenetelű közéleti kalandokba bocsátkozva; hanem azzal az éles, egzisztenciális mélységű kérdéssel, hogy mi is volna az *üdv történeti itt és most* színe előtt a hit változatlan és kimeríthetetlen lényege. Az *üdv történeti itt és most* alatt a személyesen létező, az egyetemes jelen időben a népe között élő Isten gyermekeivel fenntartott *viszonyát* értem, a *communio* és *communicatio* kegyelmi ajándékát. Ám a mindenkori kérdést nem az egyház fogalmazza meg önmagának, hanem meghallja az őt kérdés elé állító Isten szavát: „Most pedig, óh Izráel! mit kíván az Úr, a te Istened tőled?” A kérdező Isten válaszoló Isten is: „Csak azt, hogy féljed az Urat, a te Istenedet; hogy minden Ő utain jársz, és szeresd őt, és tiszteljed az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, és teljes lelkedből” (5 Móz 10, 12). Láthatjuk, hogy a megszorító, reduktív értelmű „csak” határozószót a következő mondatokban a szélesre tárulkozó „minden” névmás követi, a hívő emberi alapmagatartásnak a szellemi szisztoléja és diasztoléja szerint. A Megváltó által „első és nagy parancsolatnak” nevezett (Mt 22, 38) isteni kitétel a szív, az elme, az erő teljességét nem mint elérendő keresztényi–emberi minőséget, valamint az aktív élet erre a célra irányuló mozgósításának a kívánalmát állítja elé, hanem mint kiindulópontot, a maga bejárhatatlan, az örök életre irányuló dinamikájával is egyszerűsmind. Az Isten–ember viszony alkotmánya, amelyet Jézus nem elvetett vagy meghaladt, hanem betöltött, a hit alapállását rögzíti. Isten a szabadítás történeti és üdv történeti valóságában a teljes embert hívta meg találkozásra, mi több, az egyiptomi fogságból megszabadított és a szombattal megajándékozott embert az önmagával való közösségbe, az isteni nyugalom ünnepébe. Az exodus érzékletesen és mindmáiglan érvényesen láttatja velünk a különbséget a felszabadítás és megszabadítás között, amennyiben a Jordán átlépésével Isten félretette magának a népet, elkülönítette és önmaga elé állította, amiképpen a fogyatkozás nélküli áldozati állapot volt szokás. A kivonulás, a minden tisztátalantól és szentségtelentől való elkülönülés, valamint az együttérző különbözés a keresztény élet identitás meghatározó toposza, mi több, ez a keresztény szabadság maga, amihez képest „a szokásos forradalmak ártatlan jámborságoknak bizonyulnak”. (8) A keresztény századokban, de a kereszténységet megelőző Izráelben is a legsúlyosabb csaták azért dúltak, hogy az elválasztott nép, a meghívott és kiszóltított egyes ember minél mélyebben és visszavonhatatlanabban Istennek szolgáltassa ki magát, amiképpen a testté vált Ige, az Ember Fia is tette az „Atyám, ha akarod, távoztasd el tőlem e pohárt”-tól a „mindazáltal ne az én akaratom, hanem a tied legyen”-ig (Lk 22, 42). „Vagyis a világból való kiválasztásnak nagy ára van – írja Farkasfalvy Dénes –: osztozni kell a megtestesült Ige sorsában, az elidegenedésben, a szenvedésben, a kivetettségben – de egyúttal nyilván abban a szerepben is, hogy a világban tanúságot tegyünk az Atya szeretetéről is.” (9)

*A pillanatnyiságnak ilyen
mértvű kiszolgálása
az eszkatológiai dimenziójú
keresztény reménységnek
globális vallási erőziónájához vezet,
jóllehet az örömdézésre is
fölszóltító reménységünk
(Róm 12, 12) változatlanul
az eljövendő, de beteljesül
ígéretre vonatkoztatja magát.
A féltőn szerető, más szóval
féltékeny Isten nem dicsőséget
dicsőségre halmozó
kereszténységet választott
népéül, hanem az őt dicsőítő
és imádó, az üdvösség
ajándékát hirdető, ennek
evilági érvényességében és
hathatóságában is bízó
ekléziáját.*

Wolfgang Kraus osztrák művelődés- és irodalomtörténész, a magyar nyelvterületen is jól ismert *Kultúra és hatalom* című tanulmányában nem hagy kétséget afelől, hogy a kultúra – a kultúra és a civilizáció egész teremtett rendet veszélyeztető szétválásának korában –, olyannyira reá van utalva a hit megnyilvánulására, a lelkiségre, hogy a humán tartalom föltöltése érdekében a legsürgetőbb feladatok között a korai kereszténység tanulmányozását is megjelöli, azt a szakaszt, „mielőtt még bizonyos egyházak és hatalmi szervek eltorzították volna”. (10) A Wolfgang Kraus-i *via negativa* a kereszténység számára is megszívlelendő ajánlással formátumos találkozásra ad lehetőséget Gerhard Lohfink német lelképásztor és teológus nagy visszhangot kiváltott, a *Milyennek akarta Jézus a közösséget? A kereszténység társadalmi dimenziója* című, a fentebbiekben már idézett könyvével, amely az intézményi kritikát a Holocaust után előállt történelmi helyzetben egy adomói értelemben vett drámai és minden ízében keresztényi alapállásból végzi el, felismerve azt a hívő lelkiismeretet súlyosan megterhelő körülményt, hogy a legvéresebbnek és legerőszakosabbnak titulált században mondhat magáénak a legkevesebb mártírt a keresztény világ.

Nem tartom kizártnak – ám az apodiktikusnak ható kijelentés a továbbiakban még elmélyült vizsgálatot igényel, minden bizonnyal –, hogy a köznapi sajtó nyelvvel elkeveredett, hihetetlenül színvonalatlan egyházi önszemléleti kísérletek azért mondanak lépésről lépésre csődöt, mert a fölvetett önigazoló, rendszerint a sértődés hangnemét megütő pozíció még inkább nyilvánvalóbbá teszi a válságot, amelyet a legjobb esetben is adminisztratív modellekkel kívánunk meghaladni. Fogalmi tisztázással azonban aligha helyettesíthető a megtisztulás, ez a követelmény pedig fölerősíti a világban való jelenlétünknek a rituális mozzanatait. Ennek eredménye, a szellemi közélet szintjén, egy szükséges hermeneutikai szituáció megteremtése, amely lehetővé tenné, reménységem szerint, a jelentések evangéliumi alapokhoz való visszacsatolását. Ezeknek a jelentéseknek ma még igencsak híjával látszik lenni a tragikusan kettészakadt, párhuzamos és behatárolt jelentéskörű diskurzusokat működtető magyar kultúra és közélet. A tiszta hermeneutikai szituációban a kijelentést tevőt nem lehet elválasztani a kijelentéstől, mivel a jelentés maga a kijelentő.

A hozzám nagyon közel álló Lukács evangélista a feltámadást élesen és majd az *Actá*ban is fölmerülő következetességgel hermeneutikai – azaz hogy a jelentések visszacsatolása – fordulatának (is) értelmezi: „Akkor megnyilatkoztató az ő – n. b. a tanítványok – elméjüket, hogy értsék az írásokat” (24, 45). Vajon miben is áll ez a visszamenőleges hatályosítás is bírós – „amik megírattak a Mózes törvényében, a prófétáknál és a zsoltárokból” (44. v.) – *turning point*? A kulcs minden bizonnyal a mondatkezdő határozószóban – „akkor” – keresendő.

Mi történik előtte?

Előtte a megdicsőült test kinyilatkoztatásának finom spektakuluma zajlik a megtörtént test szemlélésétől – „lássátok meg az én kezeimet és lábaimat, hogy én magam vagyok” – az érzéki tudomásvételen át – „tapogassatok meg engem” (39. v.) – a biológiai funkciók bemutatásáig – „és előttük evék” –, a szöveg sugallatai szerint a metareális szent-színházi idő és tér szelíd törvényeinek megfelelően. Bízást állítható ez, ha megfigyeljük a leírás *stáció-szerkezetét*, a helyzet-logikát követő belső fokozását a találkozás-jelenetnek. Az élő, a halálból megújult testnek a bemutatását követi – „akkor” – az elme megvilágosítása, legvégül pedig a körül álló tanítványi testeknek a „megjelölése”: „Ti vagytok pedig ezeknek bizonyosságai” (48. v.). A *Cselekedetek könyvében* majdnem szó szerint halljuk elhangzani ezt a mondatot, immáron Péter apostol szájából, aki a feltámadás hermeneutikai modellje szerint prédikál, amikor kijelenti: „Ezt a Jézust feltámasztotta az Isten, minek mi mindnyájan tanubizonyosságai vagyunk” (2, 32).

A szöveg értelme a test. A szent Szövegé is. Lemondani a testről azt jelenti, kétségbevonni a megdicsőült krisztusi testet. A szöveg, vélekedik Lukács, a Tóra, a próféták, a

zsoltárok, de „azóta” az evangéliumok, a pásztori levelek, a régi és a megújított szöveg korpusza, beleértve a hagyományt is, bizonyosságokra – görögül *martürosz*, latinul *testes* – szoruló örökség, ám ez, a bizonyosság, nem szöveg típusú. A lukácsi hermeneutikai szemlélet a szöveg létét – igazát, ha úgy tetszik – a megdicsőült testhez köti, a feltámadás pedig végérvényesen összecsomózza a kettőt – Írást, Életet –, a keresztény hit alapjává téve ezt, mint egymástól elválaszthatatlan egyet.

Hiszek a test feltámadásában, beleértve az egyház testének és az egyházban levő testek feltámadását is. „Hiszek Uram! Légy segítségül az én hitetlenségemnek” (Mk 9, 24).

Kolozsvár, 1996. május 3.

Jegyzet

- (1) BUBER, MARTIN: *Haszid történetek II.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1995, 70. old.
- (2) WEIL, SIMONE: *A jegyzetlapokból.* Pannonhalmi Szemle, 1994. II. 2., 3. old.
- (3) GOMBROWICZ, WITOLD: *Drámák.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, 245. old.
- (4) Uo., 181. old.
- (5) Vályi Nagy Ervin idézi T. Learytől *A hippikről* című tanulmányában. – VÁLYI NAGY ERVIN: *Minden idők peremén.* Budapest, 1993, 167. old.
- (6) Vályi Nagy Ervin kifejezése a *Hogyan ölt ma alakot a hit? Időszerűtlen perspektívák a kereszténynek világhoz való viszonyáról* című tanulmányból a Herbert Marcuse-i „affirmatív kultúra” mintájára, amely a tudat-tompító, a meglévő állapotok ideológiáját szolgáló hivatalos kultúrát jelöli. VÁLYI NAGY ERVIN: i. m., 199. old.
- (7) BALASSA PÉTER: *Szabadság, kommunikáció, katolicitás.* Pannonhalmi Szemle, 1994. II. 2., 65. old.
- (8) LOHFINK, GERHARD: *Milyennek akarta Jézus a közösséget? A keresztény hit társadalmi dimenziója.* Egyházfórum Könyvei 4, Luzern, 1990, 124. old.
- (9) FARKASFALVY DÉNES: *János evangéliumának „világa”.* Pannonhalmi Szemle, 1994. II. 2., 9. old.
- (10) KRAUS WOLFGANG: *Kultúra és hatalom. A vágyak átváltozása.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993, 238. old.